

Petr Dostálík

Doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Historii i Teorii Prawa na Wydziale Prawa Uniwersytetu Palackiego w Olomuńcu. Specjalizuje się w prawie rzymskim, historii prawa prywatnego oraz komparatystyce prawniczej. Autor kilku monografii.

Ondřej Horák

Doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Historii i Teorii Prawa na Wydziale Prawa Uniwersytetu Palackiego w Olomuńcu. Specjalizuje się w historii nauk prawnych oraz historii prawa prywatnego. Obecnie uczestniczy w opracowaniu komentarza do nowego czeskiego kodeksu cywilnego.

Petr Dostálík, Ondřej Horák

Zmiany w czeskim prawie prywatnym

Recent Changes in the Contemporary Czech Private Law

The paper deals with latest changes in the contemporary Czech private law. Its principal aim is to outline the reasons that led the Czech legislator to recodify domestic private law. Then the author proceeds to introduce and examine sources of inspiration for new legislation and to summarize and evaluate the most important changes in the context of the general part of the code and absolute property rights, with particular emphasis exerted on substantive law and law of succession, which constitute the new Czech Civil Code.

I. Część ogólna i bezwzględne prawa majątkowe

1. Wstęp

Czeskie prawo podlega aktualnie znacznym przeobrażeniom. Od 1 stycznia 2014 roku obowiązuje nowy kodeks cywilny (z. č. 89/2012 Sb.)¹, który zastąpił dotychczasowy kodeks z 1964 roku (z. č. 40/1964 Sb.).

Obecna kodyfikacja ujmuje całościowo stosunki prywatnoprawne; zastępuje ponad 100 aktów prawnych, zwłaszcza prawo rodzinne (z. č. 94/1963 Sb.) i kodeks

handlowy (z. č. 509/1991 Sb.), wprowadzając przy tym także szereg nowych czy też „staro-nowych” rozwiązań, których czeskie prawo prywatne nie znało w ogóle albo porzuciło je w epoce socjalizmu.

Choć idea „rekodyfikacji” wywołała burzliwą dyskusję, to do tej pory w publikacjach szczególnie zajmowano się co najwyżej wybranymi postanowieniami nowego kodeksu cywilnego. Szczegółowe uzasadnienie projektu²

2 K. Eliáš i in., *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*, Ostrava 2012. Por. też <http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf> (dostęp 28 października 2014 r.).

1 Po czesku *Občanský zákoník*. W nawiasie podano identyfikator ustawy kierujący do zbioru *Sbírka zákonů* (Sb.), odpowiednika polskiego Dz.U.

pozostaje więc głównym źródłem poznawczym, zaś komentarze do kodeksu dopiero zaczynają się ukazywać³.

Celem niniejszego artykułu jest wskazanie powodów, które doprowadziły czeskiego prawodawcę do rekodyfikacji prawa prywatnego, przedstawienie źródeł inspiracji dla nowych rozwiązań prawnych

– od 1812 roku do 1950 roku – kodeks cywilny austriacki ABGB (po czesku *Všeobecný občanský zákoník*), przy czym w okresie międzywojennym w 1937 roku opublikowano rządowy projekt kodeksu cywilnego dla Czechosłowacji, który jednak nie został wcielony w życie, głównie z powodu wybuchu drugiej wojny światowej;

Kodeks handlowy wprowadził szereg nowych czy też „staro-nowych” rozwiązań, których czeskie prawo prywatne nie знаło w ogóle albo porzuciło je w epoce socjalizmu.

oraz zebranie i ocena najważniejszych zmian – w części ogólnej kodeksu i w obszarze bezwzględnych praw majątkowych (czyli w prawie rzeczowym i spadkowym).

2. Skróć dziejów kodyfikacji czeskiego prawa cywilnego

Na terenie Czech w ostatnich dwóch stuleciach⁴ obowiązywały następujące kodeksy:

3 Wydania obszernych komentarzy podjęły się trzy wydawnictwa: w C.H. Beck (P. Lavický, M. Hrušáková, J. Spáčil, R. Fiala, M. Hulmák i in.) planowany jest na 5 tomów (do tej pory ukazały się: t. I *Obecná část § 1–654*; t. II *Rodinné právo § 655–975*; t. III *Vicná práva § 976–1474*; t. V *Závazkové právo – Obecná část § 1721–2054*); w Wolters Kluwer ČR (J. Švestka, J. Dvořák, J. Fiala i in.) na 6 tomów (do tej pory ukazały się: t. I § 1–654; t. II § 655–975; t. III § 976–1474; t. IV § 1475–1720), a w Leges (F. Melzer, P. Tégl i in.) na 8 tomów (do tej pory ukazały się: t. I, § 1–117 *Obecná ustanovení*, t. II § 118–418 *Právnícké osoby a zastoupení*, t. III § 419–654 *Vici a právní skutečnosti*). Czwarte z wydawnictw – Linde publikuje obecnie komentarze poświęcone poszczególnym zagadnieniom (np. współwłasności). Zob. także M. Pauknerová i in., *Zákon o mezinárodním právu soukromém: komentář*, Praha 2013 (prawa rzeczowe: B. Poláček, prawo spadkowe: J. Grygar i E. Grygar).

4 Ostatnio na ten temat L. Vojáček, K. Schelle, J. Tauchen i in., *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí. cz. I–II*, Brno 2012; O. Horák, *Dějiny kodifikace soukromého práva v českých*

– od 1950 roku tzw. przejściowy kodeks cywilny (opublikowany już w czasach komunizmu, lecz korzeniami sięgający prac kodyfikacyjnych okresu międzywojennego);

– od 1964 roku tzw. stary kodeks cywilny (utrzymany w duchu marksistowskim);

– od 2014 roku „nowy” kodeks cywilny (uchwalony w 2012 roku).

Na samym początku warto spróbować odpowiedzieć na pytanie, dlaczego w ostatnim czasie czeski prawodawca podążył drogą rozległej i dość radykalnej zmiany prawa prywatnego, a także dlaczego nie nawiązał do poprzedniego kodeksu cywilnego, który był przez długi czas częścią czechosłowackiego, a potem czeskiego porządku prawnego⁵.

Powodów trzeba szukać w historycznym rozwoju prawa prywatnego na ziemiach czeskich, które należały do kręgu prawa austriackiego (możemy go nazywać także kręgiem austriacko-czeskim, ponieważ w przygotowaniu austriackiej kodyfikacji od 1753 roku, a także w późniejszym rozwoju austriackiej

zemí (w: F. Melzer, P. Tégl, (red.), *Občanský zákoník – velký komentář, Svazek I – § 1–117 Obecná ustanovení*, Praha 2013, s. XXVII–LVII.

5 Warto zaznaczyć, że na Słowacji ciągle obowiązuje znolizowany kodeks cywilny z 1964 roku. Prace rekodyfikacyjne postępują na Słowacji wolniej niż w Czechach.

cywilistyki ziemie czeskie miały swój, dziś niekiedy pomijany i przez to niedoceniany, udział).

Wynikiem prac legislacyjnych podjętych jeszcze w osiemnastym wieku było przyjęcie w roku 1811 powszechnego kodeksu cywilnego (ABGB). Prawonaturalistyczny „duch” tej kodyfikacji umożliwił jej adaptację do późniejszych gospodarczych, socjalnych i politycznych zmian dziewiętnastego i dwudziestego wieku. Na ziemiach czeskich ABGB obowiązywał do roku 1950 (postanowienia prawa pracy do roku 1965), w sąsiedniej Austrii oraz w Liechtensteinie obowiązuje – po pewnych nowelizacjach – do dzisiaj⁶.

Po powstaniu w roku 1918 niepodległej Czecho-słowacji przyjęto prawo obowiązujące dotychczas. W ten sposób powstał jednak dualizm: na ziemiach czeskich obowiązywał ABGB, natomiast na Słowacji i w Rusi Podkarpackiej – dawne prawo węgierskie (było ono kodyfikowane jedynie częściowo, dużą więc rolę odgrywało prawo zwyczajowe w postaci ustalonej praktyki sądowej). W okresie międzywojennym trwały intensywne prace nad unifikacją prawa czeskiego i słowackiego. Rozważano sześć różnych sposobów ujednoczenia porządku prawnego (od prostego przejęcia ABGB aż do stworzenia całkowicie nowego kodeksu). W końcu wybrano drogę „delikatnej modernizacji”, biorąc za podstawę ABGB w jego ówczesnym brzmieniu. Wynikiem wysiłków unifikacyjnych była rządowa propozycja kodeksu cywilnego z roku 1937, której jednak w obliczu skomplikowanej sytuacji międzynarodowej i wewnętrznej końca lat trzydziestych dwudziestego wieku nie wcielono w życie.

Po drugiej wojnie światowej kontynuowano prace nad nowymi regulacjami, aczkolwiek nadzieja na stworzenie kodeksu, który byłby utrzymany w duchu propozycji z okresu międzywojennego, z uwagi na dokonane przemiany społeczne była już nikła, zaś po przewrocie komunistycznym przepadła zupełnie. Kodyfikacja i związana z tym unifikacja prawa prywatnego zostały ostatecznie przeprowadzone już w realiach komunizmu w ramach tzw. dwulatkii prawniczej (1948–1950), kiedy to uchwalono najpierw

ustawę o prawie rodzinnym (č. 265/1949 Sb.), a rok później – kodeks cywilny (č. 141/1950 Sb.); dla przejrzystości kodeks ten określamy w niniejszym artykule jako przejściowy kodeks cywilny z 1950 roku. Do głównych rysów owej kodyfikacji należały: 1) duże zabarwienie ideologią oraz stawianie na pierwszym miejscu interesów ogółu, 2) zmiana stosunków majątkowych, 3) ogólne uproszczenie i skrócenie poprzednio obowiązujących ustaw. Po latach można stwierdzić, że pomimo zauważalnych ograniczeń wynikających z wcielania idei komunizmu, kodeks przejściowy z roku 1950 przedstawiał całkiem udane dzieło legislacyjne, łączące czeską i słowacką tradycję prawną oraz uwzględniające (przynajmniej w części) dorobek prawniczy okresu międzywojennego.

Zasadnicze odejście od zachodnioeuropejskiej tradycji cywilistycznej przyniósł kodeks cywilny z roku 1964 (č. 40/1964 Sb.). Widoczne było to choćby w terminologii (np. użycie terminu „obywatel” zamiast „osoba”) i systematyce (pominięcie tradycyjnych kategorii praw rzeczowych i zobowiązań). Do głównych rysów kodeksu z 1964 roku należały: wyraźne zabarwienie ideologiczne i charakterystyczny dla okresu komunizmu paternalizm prawny oraz tzw. „pojęcie konsumenckie” (czes. *spotřebitelské pojetí*, a więc szczególna regulacja dotycząca obszaru zaspokajania osobistych potrzeb obywateli). Nowa kodyfikacja oddalała się nie tylko od tradycyjnych form kodeksów, ale także od realnego funkcjonowania społeczeństwa, co uwidoczniło się w szczególności przy regulacji sposobu nabywania własności i egzekwowania praw własności (pominięto problematykę posiadania i zasiedzenia, brak było regulacji dotyczących praw sąsiedzkich i rzeczy niczyjej, zaś obciążenia rzeczowe ujęto jedynie zdawkowo). Kodeks z 1964 roku hołdował także wyłącznie koncepcji bezwzględnej nieważności czynności prawnych oraz wprowadził istotne ograniczenia na obszarze prawa spadkowego (np. zniósł instytucję wydziedziczenia).

W kolejnych dekadach wiele z tych niedostatków naprawiono, jeszcze w czasie komunizmu (szczególnie nowelizacją z. č. 131/1982 Sb.). Niedługo po upadku reżimu szybko uchwalono także tzw. wielką nowelę (č. 509/1991 Sb), przystosowującą kodeks do gospodarki wolnorynkowej. W nowych realiach stan, w którym rdzeniem prawa cywilnego był

6 W. Posch, *ABGB z austriackiego punktu widzenia* (w:) M. Hrušáková (red.), *200 let ABGB – od kodifikace k rekodifikaci českého občanského práva*, Praha 2011, s. 127 i 134.

tkwiący korzeniami w poprzednim ustroju kodeks, postrzegano jednak jako prowizorium i zdecydowano się na kolejną rekodyfikację prawa prywatnego. Podstawowym wyzwaniem stało się opracowanie kodeksu, który po pierwsze – wypływać będzie z poszanowania środkowoeuropejskiej myśli prawniczej; po drugie – zaczerpnie bezpośrednio z europejskiej tradycji i kultury prawnej; po trzecie – odejście od systemu myślowego charakterystycznego dla kręgu prawa socjalistycznego. Centralną postacią w procesie tworzenia nowej kodyfikacji stał się prof. Karel Eliáš.

do korzystania z jego wolności⁷. Zasadniczy nacisk położono więc na autonomię woli, co widoczne jest w całej regulacji⁸. W przeciwieństwie do paternalistycznego ujęcia z czasów socjalizmu wydaje się, iż mamy tu do czynienia z odchyleniem w drugą stronę. Nie można wykluczyć, że za jakiś czas ta przenikająca nowy kodeks „absolutyzacja wolności” uznana zostanie za cechę charakterystyczną dla przeobrażeń, jakie dokonywane są w młodych postransformacyjnych społecznościach bez tradycji prawnej.

Systematyka. Dotychczasowy kodeks cywilny z 1964 roku po kilku nowelizacjach składał się z oko-

Kodeks cywilny, który wszedł w życie w 2014 roku, uznać można za wyraz wpływów germańskich.

W toku prac jako główne źródło inspiracji wybrano rządową propozycję kodeksu z roku 1937, „modernizującą” ABGB. Przyjrano się także kilku współczesnym zagranicznym regulacjom prawnym, szczególnie kodeksom niemieckiemu i szwajcarskiemu (podobnie zresztą czyniono w okresie międzywojennym). Sporo uwagi poświęcono także dorobkowi czeskiej judykatury oraz doktryny.

Na koniec należy podkreślić, że czeski system tradycyjnie podlegał znacznym wpływom germańskiej (niemieckojęzycznej) kultury prawnej, co znajdowało swoje odzwierciedlenie tak w prawodawstwie krajowym, jak i naukach prawnych. Również w okresie socjalizmu oddziaływanie to nie zostało zaprzeczone. Nowy kodeks cywilny, który wszedł w życie w 2014 roku, uznać można za wyraz wpływów germańskich, przez co z szerszej perspektywy (rozwojowej i porównawczej) czeskie prawo prywatne można obecnie zaliczyć do owego kręgu prawnego.

3. Porównanie niektórych instytucji i ocena głównych zmian

3.1. Uwagi wstępne

Według twórców nowego kodeksu cywilnego prawo prywatne jest środkiem służącym człowiekowi

do 880 paragrafów, podzielonych na dziewięć części (niektóre z nich były jednak uchylone)⁹: I. „Postanowienia ogólne”, II. „Prawa rzeczowe”, VI. „Odpowiedzialność za szkodę i za bezpodstawne wzbogacenie”, VII. „Dziedziczenie”, VIII. „Zobowiązania”, IX. „Postanowienia końcowe, przejściowe i przepisy uchylające”.

Nowy kodeks cywilny przyjęty został w dniu 3 lutego 2012 roku. Wszedł w życie 1 stycznia 2014 roku. Składa się on z 3081 paragrafów podzielonych na pięć części: „Część ogólna”, „Prawo rodzinne”, „Bezwzględne prawa majątkowe”, „Względne prawa majątkowe” i „Postanowienia wspólne, przejściowe i końcowe”.

7 Nowe ujęcie i główne zmiany (konceptyjne i rzeczowe) są ogólnie przedstawione na stronach internetowych *Nový občanský zákoník* Ministerstwa Sprawiedliwości Republiki Czeskiej, <http://obcanskyzakonik.justice.cz> (dostęp 28 października 2014 r.). Tam również artykuły i broszury informacyjne na ten temat.

8 Por. m.in. P. Bezouška, *Autonomie vůle* (w:) B. Havel, V. Pihera (red.), *Soukromé právo na cestí: eseje a jiné texty k jubileu Karla Eliáše*, Plzeň 2010, s. 29–40.

9 Z perspektywy historyczno-porównawczej por. K. Eliáš, *Systematika občanských zákoníků* (w:) J. Dvořák, K. Malý i in. (red.), *200 let Všeobecného občanského zákoníku*, Praha 2011, s. 55–66.

Terminologia. Nowa regulacja wraca w znacznej mierze do czesko-austriackiej tradycji w zakresie języka i terminologii, co zresztą było przedmiotem krytyki¹⁰. Porzucono także niektóre terminy, łączone z epoką socjalistyczną, np. *zpusobilost k právním úkonùm* (zdolność do czynności prawnych – przyp. tłum.) i to pomimo tego, że były używane już w okresie międzywojennym, zaś ich korzenie są jeszcze starsze. Nowy kodeks przywrócił też „germanizmy”, np.

nia prawa i *explicite* przedstawia główne zasady, na których opiera się prawo prywatne. Zawiera także szczegółowe postanowienia o wykładni i zastosowaniu przepisów prawa cywilnego (widać w tym względzie inspirację regulacją zawartą w § 7 ABGB).

Podmioty stosunków prawnych i podmiotowość prawna. W nowym kodeksie zdolność do posiadania praw i obowiązków znowu nazwano „podmiotowością prawną”, zaś zdolność do czynności prawnych

Nie można wykluczyć, że za jakiś czas przenikająca nowy kodeks „absolutyzacja wolności” uznana zostanie za cechę charakterystyczną dla przeobrażeń, jakie dokonywane są w młodych posttransformacyjnych społecznościach bez tradycji prawnej.

zápůjčka – *Darlehen* (pożyczka – przyp. tłum.), zamiast posłużyć się tradycyjnymi czeskimi ekwiwalentami jak *půjčka* (pożyczka – przyp. tłum.).

3.2. Część ogólna¹¹

Zasady i interpretacja prawna¹². Nowy kodeks odwołuje się do prawnonaturalistycznego rozumie-

nia *svéprávnost* (zdolność do czynności prawnych, termin konkurencyjny do opisowego *zpusobilost k právním úkonùm* – przyp. tłum.). W odniesieniu do początku i końca podmiotowości prawnej powrócono do rozwiązań znanych europejskiej tradycji prawnej: domniemywa się, że dziecko poczęte, lecz jeszcze nienarodzone (*nasciturus*) narodziło się żywe (§ 25), z kolei w przypadku śmierci kilku osób w bliskim związku czasowym znowu domniemywa się, że osoby te zmarły jednocześnie (§ 27). Kodeks przewiduje przyznanie zdolności do czynności prawnych przed osiągnięciem pełnoletniości (*venia aetatis*)¹³ oraz zawęża możliwość ogranicza-

10 Zob. O. Horák, *Výpůjčka, právní úkon a jiné „slovakismy”. Zamyšlení nad terminologickými změnami při rekonstrukci českého soukromého práva* (w:) P. Mach, M. Pekarík, V. Vladar (red.). *Constans et perpetua voluntas, Pocta profesorovi Petrovi Blahovi k 75. narozeninám*, Trnava 2014, s. 233–238.

11 Z perspektywy historyczno-porównawczej szerzej C. Baldus, W. Dajczak (red.), *Der Allgemeine Teil des Privatrechts. Erfahrungen und Perspektiven zwischen Deutschland, Polen und den lusitanischen Rechten*, Frankfurt am Main 2013 oraz L. Tichý, *Obecná část občanského práva*, Praha 2014.

12 Z perspektywy historyczno-porównawczej por. C. Schott, „Rechtsgrundsätze” und *Gesetzkorrektur. Ein Beitrag zur Geschichte gesetzlicher Rechtsfindungsregel*, Berlin, 1975; J. Höltl, *Die Lückenfüllung der klassisch-europäischen Kodifikationen, Zur Analogie im ALR, Code Civil und ABGB*, Wien 2006. Co do nowego kodeksu cywilnego z 2012 roku por. m.in. O. Horák, *Výklad*

právních předpisů z prvorpublikové perspektivy. Poznámky k interpretačním ustanovením návrhu nového občanského zákoníku (w:) M. Malacká (red.). *Sborník příspěvků z konference Monseho olomoucké právnické dny*, Olomouc 2006, s. 219–231.

13 Bliżej O. Horák, N. Štachová, „*ein schöne iunckfraw ... pey czwelffiaren alte*”. *Problematika zletlosti a římskoprávní vlivy* (w:) V. Knoll (red.), *Čas v římském právu*, „Acta historico-iuridica Pilsnensia” 2007, rocz. IX, „Konference českých a slovenských právních romanistů”, Plzeň 2008, s. 81–99.

nia zdolności do czynności prawnych (człowiek nie może już być jej pozbawiony całkowicie, lecz zdolność tę można co najwyżej ograniczyć). Większy nacisk położono także na ochronę autonomii jednostki (§ 81 i n.), włącznie z dysponowaniem ciałem ludzkim po śmierci.

pod szerokie pojęcie rzeczy nie podpada zwierzę, które wzorem ujęć zagranicznych nie jest uważane za rzecz (§ 494).

Nowy kodeks wrócił do tradycyjnej zasady *superficies solo cedit*. Obecnie budynek uznaje się za część działki (§ 506), a nie jak w poprzedniej regu-

Nowy kodeks odwołuje się do prawnonaturalistycznego rozumienia prawa i *explicite* przedstawia główne zasady, na których opiera się prawo prywatne.

Podmiot stosunków prawnych a rzecz w sensie prawnym. O ile poprzedni kodeks z 1964 roku (por. § 118) rozróżniał rzeczy, prawa i inne wartości majątkowe (a dalej, jako szczególne kategorie, także mieszkania i przestrzenie niemieszkalne), tak nowy kodeks (por. § 489 i n.) – przeciwnie¹⁴. Obecnie wprowadzone zostało szerokie pojęcie rzeczy w prawnym znaczeniu (włącznie z rzeczami niematerialnymi) i tym samym – za pośrednictwem ujęcia austriackiego – przyjęto podział rzeczy przedstawiony już w *Instytucjach* Gaiusa. Podobnie jak ABGB nowy kodeks nie jest jednak konsekwentny w używaniu szerszego pojęcia rzeczy. Wydaje się, że problematyka z tym związana przynosić będzie trudności w wykładni. Przykładowo można wskazać, że

lacji za samodzielną nieruchomością rzecz (§ 119 ust. 2 i 120 ust. 2). Poza tym znów uregulowano w kodeksie *právo stavby* (odpowiednik polskiego użytkowania wieczystego – przyp. tłum.) (§ 1240 i n.)¹⁵.

W nowym kodeksie *explicite* wprowadzona została zasada, że w razie wątpliwości przynależności dzielą los rzeczy głównej (§ 510 ust. 2), co w świetle poprzedniej regulacji nie było ujęte jednoznacznie (w orzecznictwie przyjmowano, że w takiej sytuacji wymaga się, by w umowie była wyrażona, przynajmniej ogólnie, wola sprzedania rzeczy włącznie z przynależnościami). Poza tym, o ile w poprzednim stanie prawnym (§ 121 ust. 1) przynależności definiowano subiektywnie (według oceny właściciela), w nowym kodeksie (§ 510 ust. 1) definiuje się je obiektywnie (według oceny gospodarczej), dzięki czemu można się spodziewać, że wykładnia tych pojęć będzie ściślejsza niż do tej pory¹⁶.

14 Z perspektywy historyczno-porównawczej por. W. Dajczak, *Rzymska res incorporalis a kształtowanie się pojęć „rzeczy” i „przedmiotu praw rzeczowych” w europejskiej nauce prawa prywatnego*, Poznań 2007 (literatura, s. 238–250). Odnośnie do nowego czeskiego kodeksu cywilnego por. K. Eliáš, *Pojetí věci v právním smyslu v návrhu občanského zákoníku. (Srovnávací studie)* (w:) *Posta Marti Knappové k 80. narozeninám*, Praha 2005, s. 59–74; krytycznie: S. Stuna, J. Švestaka, *K pojmu věc v právním smyslu v návrhu nového občanského zákoníku*, „Právní rozhledy” 2011, rocz. 19, nr 10, s. 366–373 oraz O. Horák, P. Dostálík, *Věc v právním smyslu v novém občanském zákoníku z právníhistorické perspektivy*, „Časopis pro právní vědu a praxi” 2013, rocz. 21, nr 1, s. 14–21.

15 Por. m.in. P. Salák, *The Principle „Superficies Solo Cedit” in the Czech Law* (w:) *Real Estate in Czech and Polish Law*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2008, z. 4, s. 59–64; K. Eliáš, *Právo stavby*, „Obchodníprávní revue”, 2012, rocz. 4, nr 10, s. 273–278.

16 Por. K. Eliáš, *Součást věci a příslušenství věci* (w:) M. Malacka (red.), *Sborník příspěvků z konference Monheho olomoucké právnické dny 2007*, Olomouc 2008, s. 52–67. Odmienne: J. Spáčil, *Sporné otázky institutu „příslušenství věci”*, „Právní rozhledy” 2010, rocz. 18, nr 2, s. 39–48; O. Horák, *Sdílení příslušenství*

3.3. Prawa rzeczowe

Nowy kodeks rozszerzył katalog praw rzeczowych (przywrócone zostało *právo stavby*, instytucja „współwłasności akcesoryjnej”¹⁷ i szczegółowe ujęcie „sprawy cudzego majątku”, włącznie z funduszem powierniczym), a nadto zmienił systematykę ich ujęcia.

Posiadanie i zasiedzenie¹⁸. W nowej regulacji, jak wskazują jej twórcy, doszło do połączenia pojęć „posiadanie rzeczy” i „posiadanie prawa” pod wspólnym pojęciem „posiadanie prawa” (§ 987 i n.). Z kolei „posiadanie prawa” odtąd dzielić się ma na „posiadanie prawa własności” i „posiadanie innych praw” (§ 989 i 996–1002). W doktrynie wskazuje się, że nie jest to rozwiązanie najszcześniejsze. Skoro bowiem w kodeksie wprowadzono szersze pojęcie rzeczy, to terminem wspólnym powinno być raczej „posiadanie rzeczy”, a nie, jak przyjęto, „posiadanie prawa” (wówczas należałoby też zaznaczyć, że posiadać można wszystkie rzeczy, które są w obrocie prawnym, tzn. także rzeczy niematerialne)¹⁹.

Poprzedni kodeks z 1964 roku (§ 131–132) przewidywał jedynie posiadanie uprawnione i nieuprawnione (uprawnionym posiadaczem był ten, kto „wziąwszy pod uwagę wszystkie okoliczności, miał dobrą wiarę, że rzecz lub prawo należą do niego”), co interpretowano ściśle i co skutkowało tym, że posiadanie nieuprawnione nie prowadziło do zasiedzenia. Tymczasem według nowego kodeksu (§ 991–993) posiadanie może być: prawne (wynikające z tytułu

prawnego) albo nieprawne, uczciwe (w dobrej wierze) albo nieuczciwe oraz wadliwe albo niewadliwe (nieuzyskane w sposób bezprawny). Rozróżnienie to ma swoje konsekwencje przy zasiedzeniu, które może przybrać formę zasiedzenia zwyczajnego (§ 1089–1094) albo zasiedzenia nadzwyczajnego (§ 1095–1096). W tym drugim wypadku termin potrzebny do zasiedzenia jest dwukrotnie dłuższy, jednakże posiadacz zwolniono z obowiązku wykazania, że nabył rzecz w sposób prawny²⁰.

Prawa sąsiedzkie. W nowym kodeksie szczegółowo ujęto prawa sąsiedzkie, m.in. określone zostało prawo drogi koniecznej (§ 1029 i n.) oraz przywrócono prawo pobierania pożytków z drzewa (§ 1016)

Nabywanie prawa własności. Nowy kodeks ściślej uregulował sposoby nabycia prawa własności²¹. Wśród pierwotnych sposobów nabycia własności przywrócono możliwość nabycia rzeczy opuszczonych, utraconych i ukrytych (skarbu), które wzorem tradycyjnych opracowań ujęto z perspektywy znalazcy (wprowadzono więc kategorię *res nullius* oraz możliwość przywłaszczenia takiej rzeczy). Osobne regulacje poświęcono kwestii znalezienia zwierząt (§ 1058–1059).

Przy pochodnym nabywaniu prawa własności nowy kodeks odszedł od tzw. koncepcji dwufazowego przeniesienia własności, a więc rozłączenia skutku rzeczowego i obligacyjnego. Wprowadzono jako zasadę konsensualny sposób przeniesienia własności (własność przechodzi na nabywcę w momencie zawarcia umowy). Zmianę tę można uznać za skorelowaną z nową, szerszą koncepcją rzeczy.

Odnosnie do nabycia własności w sposób pochodny, należy mieć także na względzie, że nowy kodeks wprowadził względnie nieprzejrzysty stan, różniący aż dziewięć (*sic!*) sposobów takiego nabycia własności. Przewidziane są osobne procedury nabycia własności m.in. papierów wartościowych (§ 1103), towarów w sklepie (§ 2160 ust. 1), w drodze sprzedaży samoobsługowej (§ 2160 ust. 2), czy przy przeniesieniu własności przedsiębiorstwa (§ 2180).

osud věci hlavní? Ke zmínám v souvislosti s novým občanským zákoníkem, „Právní rozhledy” 2014, rocz. 22, nr 6, s. 191–194.
 17 Jest to instytucja podobna do polskiej „nieruchomości wspólnej”, czyli wyodrębnienia przy ustanawianiu odrębnej własności lokalu, gruntu oraz tych części budynku i urządzeń, które nie służą wyłącznie do użytku właścicieli lokali jako „wspólnych” (przyp. tłum.).
 18 Ogólnie odnośnie do posiadania por. P. Blaho, *Niektoré teórie o držbe a ich kritika*, „Právní obzor”, 1972, nr 8, s. 759–773. Współcześnie zwłaszcza J. Spáčil, *Ochrana vlastnictví a držby v občanském zákoníku*, wyd. 2, uzup., Praha 2005.
 19 Bliżej P. Bilovský, *Držba práva a držba vlastnického práva* (w:) A. Winterová, J. Dvořák (red.), *Pocta Sentí Radvanové k 80. narozeninám*, Praha 2009, s. 49–60; P. Dostalík, *Držba věci nebo držba práva* (w:) J. Dvořák, K. Malý i in. (red.), *200 let Všeobecného občanského zákoníku*, Praha 2011, s. 529–537.

20 P. Salák, *Die Ersitzung im tschechischen und römischen Recht*, „Journal on European History of Law” 2011, rocz. 2, nr 2, s. 181–184.

21 Bliżej B. Petr, *Nabývání vlastnictví originárním způsobem*, Praha 2011.

W nowej regulacji wprowadzono także nabycie prawa własności od właściciela nieuprawnionego (§ 996 i n.), które dotąd w ogólnej postaci wyrażone było jedynie w prawie handlowym (§ 446)²².

Obciążenia rzeczowe. O ile poprzedni kodeks z 1964 roku nie rozróżniał bliżej obciążeń rzeczowych, tak nowy kodeks dzieli je na służebności i ciężary realne. Warto odnotować, że na wzór szwajcarskiego ZGB osłabiono tradycyjną zasadę *nemini res sua servi*, wprowadzając tzw. służebność właścicielską (§ 1257 ust. 2).

Prawo zastawów. W tym zakresie zasadniczą modyfikacją w porównaniu z dotychczasowym ujęciem kodeksowym (§ 169) jest wprowadzenie możliwości zawarcia umowy „zastawu przepadłego” (§ 1315) (czyli zastawu opartego o *lex commisoria*, podobnie jak w polskim art. 313 k.c. – przyp. tłum.). Ponadto, jeżeli zastaw był ubezpieczony, na nowo wprowadzono możliwość dochodzenia przez zastawnika swojego roszczenia bezpośrednio od ubezpieczyciela (§ 1354).

3.4. Prawo spadkowe

Największe zmiany dokonały się w prawie spadkowym²³. Nowy kodeks powrócił bowiem do środkowoeuropejskiej tradycji prawnej i poszerzył swobodę spadkodawcy w dysponowaniu swoim majątkiem na wypadek śmierci, wprowadzając przy tym kilka tradycyjnych instytucji. Równocześnie wzmocniona została ochrona interesów osób najbliższych spadkodawcy.

Prawo do spadku. W świetle nowej regulacji spadkobierca może spadek odrzucić (§ 1485 i n.) bądź też zrzec się dziedziczenia na podstawie umowy ze spad-

kodawcą (§ 1484). Nadto w toku postępowania spadkowego dziedzic może też zdać spadek na korzyść innego spadkobiercy (§ 1490).

Warunki dziedziczenia. W obecnym stanie prawnym *závit* (testament – przyp. tłum.) został w dużej mierze wyparty przez *didickou smlouvu* (umowę spadkową – przyp. tłum.), która stała się tym samym najsilniejszym tytułem spadkowym (§ 1582)²⁴. Za pomocą umowy spadkowej, która sporządzona musi być w formie aktu notarialnego, spadkodawca może jednak rozrzędzić najwyżej 3/4 swego majątku.

W nowym kodeksie ograniczony został formalny wymóg dokładnego datowania (dzień, miesiąc i rok) testamentu. O ile wcześniej należało precyzyjnie określić datę (i to pod rygorem nieważności czynności prawnej!), tak obecnie wskazanie daty jest istotne jedynie przy konkurencji testamentów lub w sytuacji, gdy skuteczność określonych rozrządzeń (np. zawarcie zapisu windykacyjnego) zależy od czasu ich sporządzenia (§ 1494).

Oprócz dotychczasowego testamentu holograficznego (bez świadków), alograficznego (dwóch świadków) i testamentu zawartego w formie notarialnej, na nowo uregulowano także testamenty uprzywilejowane, zwane także „ulgowymi” (§ 1542 i n.), do których zalicza się m.in. testament sporządzony ustnie przed trzema świadkami w obliczu niebezpieczeństwa śmierci.

Ustanowienie spadkobiercy i substytucja. Nowy kodeks rozszerzył krąg uprawnionych do dziedziczenia ustawowego (rozszerzenie obejmuje prapradziadków, bratanków i siostrzeńców), tym samym ograniczając uprawnienia państwa przy dziedziczeniu ustawowym²⁵.

22 Por. K. Eliáš, *Mobilia non habent sequelam (O nabytí vlastnického práva od neoprávněného)*, „Obchodníprávní revue” 2009, rocz. 1, nr 3, s. 61–67; P. Tégel, *Nikteré teoretické problémy nabytí od neoprávněného*, „Právní rozhledy” 2009, rocz. 17, nr 10, s. 343–352; E. Dobrovolná, *Nabytí vlastnického práva od neoprávněného ve srovnání s rakouským právem*, „Právní rozhledy” 2013, rocz. 20, nr 10, s. 348–354.

23 Z perspektywy historyczno-porównawczej por. F. Longchamps de Brier, *Law of Succession. Roman Legal Framework and Comparative Law Perspective*, Warszawa 2011; E. Tilsch, *Didická právo rakouské se stanoviska srovnávací právní vědy*, cz. 1, Praha 1905; P. Salák, *Římskoprávní vlivy v českém didickém právu v 19. až 21. století*, „Právník” 2012, rocz. 151, nr 4, s. 1313–1322.

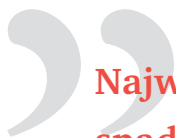
24 Z perspektywy historyczno-porównawczej por. L. Wolff, *Pflichtteilsrecht – Forced Heirship – Family Provision. Österreich – Louisiana – Schweiz – England und Wales. Ein Rechtsvergleich*, Frankfurt am Main 2011; V. Bednář, *Testamentární didická posloupanost*, Plzeň 2011.

25 Szerzej V. Kleďová, *K ustanoveniu náhradného dediča alebo o jednom „zanedbanom” inštitúte*, „Právny obzor” 2012, rocz. 95, nr 3, s. 263–279; P. Salák, *K pojmu fideikomisu a jeho pozici v římském právu a novověkém právu*, „Právní rozhledy” 2014, rocz. 22, nr 12, s. 432–436; B. Poláček, *Kolizní úprava svěřenství*, „Ad Notam” 2013, rocz. 19, nr 5, s. 11–16.

O ile w poprzednim stanie prawnym (§ 478) nie można było warunkować ostatniej woli (wyjątkiem był *testimonium collationis*²⁶), tak nowy kodeks (§ 1561 i n.) zezwala na ustanawianie spadkobierców pod warunkiem, z zastrzeżeniem terminu lub z poleceniem.

Nowa regulacja wprost przewiduje także substytucję zwykłą (1507 i n.), jak i powierniczą (§ 1512 i n.),

nowiony dziedzic odpowiadał za długi spadkowe do wysokości wartości rzeczy. Nowy kodeks przywrócił instytucję zapisu, przy czym w świetle obecnych regulacji zapisobiorca nie jest uznawany za spadkobiercę i nie odpowiada za długi spadkowe. Zapisy nie mogą wyczerpać całego spadku, bowiem – wzorując się na ABGB oraz projekcie rządowym z 1937 roku – wprowadzono tzw. kwartę falcydyjską, według któ-

Największe zmiany dokonały się w prawie spadkowym. Nowy kodeks powrócił do środkowoeuropejskiej tradycji prawnej i poszerzył swobodę spadkodawcy w dysponowaniu swoim majątkiem na wypadek śmierci. Równocześnie wzmocniona została ochrona interesów osób najbliższych spadkodawcy.

podczas gdy kodeks z 1964 roku do tej instytucji nie odnosił się w ogóle (przyjmowano jednak w orzecznictwie, że substytucja nie jest zakazana).

Zapis. W świetle poprzedniego kodeksu w testamencie można było ustanowić jedynie „dziedzica do pojedynczej rzeczy” (*heres ad rem certam*)²⁷. Tak usta-

26 *Testimonium collationis* (czes. *příkaz k započtení daru*) jest to instytucja, przewidziana w ABGB, w ramach której testator mógł nakazać dziedzicom zaliczenie wartości szczególnych darowizn, które otrzymali za życia. W ten sposób ostatnia wola była w pewien sposób modyfikowana (czy też warunkowana). Następnie kodeks z 1964 roku zakazał warunków w testamencie, przez co powstała kontrowersja, czy *testimonium collationis* nie jest właśnie warunkiem. Sądownictwo dopuściło *collatio*. Warto wskazać, że obecnie według prawa czeskiego owo zaliczenie darowizn odbywa się automatycznie przy dziedziczeniu ustawowym, natomiast przy dziedziczeniu testamentowym tylko wtedy, gdy spadkodawca tak rozrządził.

27 Bliżej P. Salák, *Odkaz – římskoprávní institut ve světle českého práva 20. stol.* (w:) *Dny práva – 2010 – Days of Law*, Brno 2010, s. 1620–1631 (dostępne również on-line); R. Černoch, *Falcidian*

rej zapisy podlegają proporcjonalnemu zmniejszeniu, tak aby spadkobiercom zawsze przypadła ze spadku co najmniej 1/4 jego wartości (§ 1598).

System zachowku i dziedzice konieczni. Nawiązując do poprzedniej regulacji²⁸, nowy kodeks za dziedziców koniecznych uznał tylko zstępnych (§ 1643). Wysokość zachowku, który musi przyspaść dziedzicom koniecznym, ustalono w przypadku nieletnich na 3/4, a w przypadku dorosłych na 1/4 części, która byłaby im przypadała, gdyby dziedziczyli z ustawy. Nadto wzorem ABGB uregulowano (w dość skomplikowany sposób) *collatio*, czyli możliwość domagania się części należnej od osoby, która otrzymała szczególną darowiznę od spadkodawcy za jego

Portion in the Territory of the Czech Republic, „Zeszyty Prawnicze” 2014 (w druku).

28 Bliżej J. Klíma, *Querella inofficiosi testamenti. Příspěvek k vývoji nepominutelných práv dědických*, Praha 1947; O. Horák, *Ochrana nepominutelných dědiců a povinný díl*, „Časopis pro právní vidu a praxi” 2012, rocz. 20, nr 3, s. 283–286.

życia (podobnie jak jest to uregulowane w art. 1000 k.c. – przyp. tłum.).

Odpowiedzialność spadkobierców za długi spadkowe. O ile według poprzedniego kodeksu dziedzic odpowiadał w pełni za długi spadkowe, ale tylko do wysokości nabytego spadku (§ 470), to nowy kodeks – z uwagi na postulat ochrony interesów wierzycieli – powrócił do instytucji nabycia spadku z dobrodziejstwem inwentarza (*beneficium inventarii*) (§ 1701 i n.)²⁹. Obecnie zasadą jest, że dziedzic odpowiada za długi spadkowe w pełnej wysokości. Dziedzic może jednak przyjąć spadek z dobrodziejstwem inwentarza, ale tylko wówczas, gdy wyraźnie to zaznaczy. W kodeksie wskazano, że gdyby dziedzic świadomie zataił jakiś majątek, który otrzymał od spadkodawcy, to przyjmuje się, że takie postępowanie narusza „dobrodziejstwo inwentarza” i wówczas

dziedzic będzie odpowiadał za długi spadkodawcy bez ograniczenia.

Nowy kodeks przewiduje także, że przyjęcie spadku przez jednego z dziedziców z dobrodziejstwem, nie ma wpływu na pełną odpowiedzialność innych dziedziców (§ 1705). W tym zmieniono przeciwną regułę znaną prawu czeskiemu jeszcze z ABGB.

Czeskie prawo spadkowe przechodzi na skutek wprowadzenia nowego kodeksu cywilnego istotne zmiany. Czynią one to prawo bliższym rozwiązaniom austriackim i niemieckim. Wiele zmian należy ocenić pozytywnie, jak lepsza ochrona swobody testowania. Brak jednak nawiązania do tradycji ostatnich 50 lat rozwoju prawa czeskiego oraz brak odniesień do doświadczeń porządków praw krajów sąsiednich: Słowacji, Polski, Węgier.

²⁹ Bliżej K. Eliáš, *Přechod dluhu na dědice z hlediska občanského práva hmotného, (Lex lata a lex ferenda v komparativním srovnání)*, (w:) M. Malacká (red.), *Sborník příspěvků z konference k připravované rekonstrukci občanského zákoníku z 30.11.–1.12.2005*, wyd. 2 uzup. i rozsz., Olomouc 2006, s. 27–54; O. Horák, *Univerzální sukcese a odpovědnost za dluhy zůstavitele*, „Rekodifikace & praxe” 2014, rocz. 2, nr 8, s. 17–20.

Artykuł jest wynikiem cząstkowym projektu rozwojowego Uniwersytetu Palackiego w Ołomuńcu (IGA) „Nový občanský zákoník a jeho inspirační zdroje”. Następna część będzie poświęcona prawu zobowiązań (głównie kontraktom i deliktom) oraz czynnościom prawnym i zdarzeniom prawnym.

Autorzy dziękują za tłumaczenie tekstu p. Janowi Andrzejewskiemu.